

IN MEMORIAM

REINHARD LAUER (1935–2025)

U svom domu u Prien am Chiemseeu preminuo je 9. rujna 2025. jedan od najpoznatijih njemačkih slavista Reinhard Lauer (rođen u Bad Frankenhausenu, sjeverna Tiringija), ugledni znanstvenik i profesor koji je uz rusku književnost intenzivnije proučavao i predavao južnoslavenske književnosti, posebno hrvatsku i srpsku. Višestruki akademik Lauer bio je dugogodišnji voditelj slavistike na Sveučilištu u Göttingenu, a Filozofski fakultet i našu slavistiku, kao i hrvatsku kulturu, zadužio je i obogatio najprije neposredno svojim radom na lektoratu njemačkoga jezika, potom brojnim gostovanjima na našim znanstvenim skupovima i gostujućim predavanjima te važnim knjigama o hrvatskim i drugim slavenskim piscima, za što je sve dobio i *Medalju Vatroslava Jagića* Hrvatskoga filološkog društva na kongresu slavista u Varaždinu.

Svojim sveukupnim slavističkim, a posebno kroatističkim i poredbeno-južnoslavističkim istraživanjima, kao i posvećenosti njemačko-hrvatskim vezama, predanim nastavnim radom i obimnom stručnom djelatnosti obrazovao je i utjecao na mnoge slaviste, ne samo u Njemačkoj nego i u drugim zemljama. Višestruko je značenje Reinharda Lauera za hrvatsku kulturu, kroatistiku i slavistiku: njegov znanstveni i stručni rad najbolje dokumentiraju knjige objavljene u prijevodima *Poetika i ideologija* (1987), *Miroslav Krleža i njemački ekspresionizam* (1990), *Studije i rasprave* (2002), *Nove studije i rasprave* (2011), *Okviri hrvatske književnosti* (2006), *Povijest ruske književnosti* (2009) i *Miroslav Krleža – hrvatski klasik* (2013), brojne pojedinačne rasprave, recenzije i književne kritike koje problematiziraju pojedine hrvatske pisce, knjige ili kulturne probleme, objavljene u njemačkim i hrvatskim časopisima i zbornicima, kao i značajni projekti i uređivački poslovi koji su presudno doprinijeli afirmaciji hrvatske književnosti u Njemačkoj i na njemačkom jezičnom području. Njegova angažiranost i zauzimanje za brojne hrvatske stipendiste i studente, kolege i gostujuće profesore, njegov plodonosan rad sa studentima na kroatističkim temama trajno će ostati u našem sjećanju. Posebnu zahvalu prof. Lauer zaslužuje kao suradnik i član Savjeta našeg međunarodno uglednog časopisa *Umjetnost riječi*.

Uz Zagreb i *Umjetnost riječi* zarana su ga povezali suradnja i prijateljstvo s našim profesorima, posebno s osnivačima i pripadnicima Zagrebačke stilističke škole Aleksandrom Flakerom, Zdenkom Škrebom, Ivom Frangešom i Viktorom Žmegačem, s kojima je dijelio srodnost u analitičkim, komparatističkim i drugim metodološkim temama i smjerovima istraživanja. Iako proizašao iz tradicionalne interdisciplinarne i komparativno-slavističke njemačke studijske situacije (kratko je studirao u Beogradu, gdje je radio na svom doktoratu *Heine in Serbien*), za habilitaciju se odlučio za analitičko-teorijsku temu o ruskoj poeziji XVIII. stoljeća (*Gedichtform zwischen Schema und Vefall*), koja ga je usmjerila da i u kasnijim radovima bude jednako sjajno teorijsko-metrički pripremljen, kao i analitički sustavan i radoznao. Ne čudi stoga što će se prihvatiti pomnih analiza djela starijih hrvat-

skih pisaca, kao i novijih južnoslavenskih pjesnika, poput Ivana Mažuranića ili Miroslava Krležu i njegovih *Balada* (o kojima piše upravo iz perspektive forme, odnosno vrste ili žanra, dok sa studentima prevodi i objavljuje Krležinu esejistiku), ali i pojedinih pjesnika bugarske i slovenske književnosti, kao što su Geo Milev i France Prešeren, osobito njihovih veza s njemačkom kulturom ili tekstovima na njemačkom jeziku. Cjelinu južnoslavenske književne i kulturne situacije kroz stoljeća najčešće je problematizirao organizacijom bilateralnih slavističkih skupova, poput simpozija i zbornika radova *Künstlerische Dialektik und Identitätssuche* s književno-znanstvenim studijama o Miroslavu Krleži, odnosno serijom projekata i zbornika radova o suvremenim književnostima jugoistočne Europe te pretraživanjima moderne i književne avangarde u kontekstu jugoistočne Europe, pri čemu nisu obrađivane samo slavenske književnosti, a često su se uzimale u obzir i književnosti iz srednje Europe. Na taj je način njemački pogled, ako nije bio proširen na istočnoeuropske studije, uvijek dobio relevantan širi povijesni i književnopovijesni kontekst i sadržaj, koliko god to nama često nije bilo drago.

Druga je interdisciplinarna osobitost njemačke slavistike, koju sam vrlo rano upoznao, da studente već za vrijeme studija, ali i kasnije kao znanstvenike i profesore, uz još jedan paralelan studij obvezuje na poznavanje najmanje dva-tri slavenska jezika ili književnosti, pri čemu je rusistika u najviše slučajeva bila logičan prvi izbor, glavna specijalizacija, dok su drugi slavenski jezici ili književnosti birani prema osobnim sklonostima kao određene supspecijalizacije. No iz toga su se prirodno razvili opći filološki ili jezikoslovni te književno-poredbeni studiji još od Miklošićeva i Jagićeva doba, što je u pojedinim slavenskim zemljama također često nailazilo na neopravdane kritike, pa i razvoja slavističkih studija i specijalizacija samo prema pojedinim nacionalnim filologijama. Profesor je Lauer iznimno uspješno ustrajao u duhu te stare prakse do samoga kraja svojega rada i djelovanja, čak i kada je bio u mirovini, kada ga već nisu obavezivali studijski programi; dapače, on je često svojim komparatističkim raspravama davao svojevrstu tradicionalno komparatističku, kada je bila riječ o istraživanjima starijih slavensko-njemačkih književnih i kulturnih odnosa, ali i interkulturnu dimenziju, posebno pri analizama dvojice pisaca iz njemačke ili pojedine slavenske kulture (npr. *Antun Branko Šimić i njemački ekspresionizam*, *Krleža i njemački kulturni prostor*, paralela Krleža i Thomas Mann, *Krležini prijevodi njemačke lirike*), kao i pri razumijevanju šireg interliterarnog konteksta dviju ili više slavenskih književnosti (Dučić i Matoš u usporedbi, Ivo Andrić, *Mak Dizdarević – bosanski pjesnik, Centar i periferija u multilateralnim prilikama* i sl.).

Pa ipak, glavno je težište u nastavi i znanstvenim istraživanjima akademika Reinharda Lauera – a bio je profesor pravi uzor u povezivanju svoga nastavnog i znanstvenoga rada, osjeća se kao da je predavao i pisao u nekom srednjem stilskom modusu, predavanja su mu bila utemeljena na stručnim i znanstvenim uvidima, dok mu pisanje nije bilo opterećeno težim metodološkim teoretiziranjem, premda analitički zahtjevno – bila je i ostala ruska književnost i kultura. Zanimljivo je da je i na tom polju, među zagrebačkim rusistima, naišao na dugogodišnju suradnju i veoma dobar prijem, a bio je i sâm vrlo ponosan na svoja dva krunska djela, objavljena kod uglednog izdavača C. H. Becka u Münchenu: *Geschichte der russischen Literatur* (2000) i monografiju-biografiju *Aleksandr Puškin* (2006).

Opširniji uvod svoje recenzije Lauerove integralne *Povijesti ruske književnosti* od tisuću stranica akademik Aleksandar Flaker započinje konstatacijom "da je povijest nacionalne

književnosti najustrajnija i najotpornija disciplina znanosti o književnosti", zatim opisuje kakvo je stanje s povijestima ruske književnosti, s domaće i inozemne strane opterećenima ideološkim razlozima, te kroz kratko definiranje moguće suvremene povijesti književnosti ustvrđuje kako je upravo velika *Povijest ruske književnosti* Reinharda Lauera najbliža idealu sveobuhvatnosti i implicitne valorizacije, s težištem na estetskim vrijednostima i na iskazanom svjetonazoru, odnosno na naglašavanju intertekstualnih povezanosti te književno-kulturnoga dijaloga među narodima. Veće međusobne metodološke podudarnosti slavnoga recenzenta i autora teško da može biti, ali prof. Flaker i u izvedbenom smislu vidi mnoge zajedničke vrijednosti. Naime, u zaključku čitamo da je Lauer "izgradio sustavnu povijest ruske književnosti kao povijest njezinih estetskih vrijednosti, ulazeći duboko u kulturnopovijesnu pozadinu pojedinih stilskih formacija" da bi pokazao kako je ta književnost teško stjecala autonomnost između povijesnih okolnosti vlastite opstojnosti i poticaja (dosluha) "s europskim filozofskim i estetskim kretanjima", a čini se kao da je kulturna integracija Europe kao cjeline ponovno na kušnji, zbog rata u Ukrajini i ruskog odustajanja od te prirodne cjeline. U jednom razgovoru za *Nedjeljni Vjesnik* prof. Lauer razmišlja o stvaranju Europske unije i procesima globalizacije kao opasnosti za manje europske jezike i kulture, pa predviđa da će se oni povlačiti u svoje matične regije i zavičaje, ali i naglašava da "o kulturama i njihovoj funkciji u budućoj sjedinjenoj Europi gotovo da se i ne govori – kao da se ne zna ili da se ne želi znati da je baš europska kultura ono najvažnije, najvrednije što je Europa dala svjetskoj civilizaciji. Uostalom, to je ono što i moćnim ignorantima koji dominiraju svijetom očito najviše smeta." A najgore je, kao što znamo nažalost iz vlastitoga i aktualnoga iskustva, da upravo slavenski narodi stvaraju određene ratne uvjete i vode užasne ratove u kojima se čak i najsrodnije europske slavenske kulture međusobno udaljuju i ničim ne pridonose integrativnim težnjama Europe i svijeta. Makar "samo" u kulturi, što cijelom našem poslu oduzima snagu i smisao! (Više od naših rusista o domaćem izdanju skraćene verzije *Povijesti ruske književnosti* u *Umjetnosti riječi* LIV, 1–2/2010).

No koliko je spoznaja iz svoje i tuđe kulture, odnosno koliko je višekulturnoga znanja potrebno da bi se napisala monografija kroz biografsku perspektivu pisca, najbolje svjedoči Lauerova knjiga o "Adamu novije ruske književnosti" Aleksandru Puškinu: za taj posao nije bila važna samo domaća ruska znanstvena i stručna literatura o prijelaznom razdoblju od starije prema novijim, pa i suvremenim književnim tokovima, nego i autorova osobna bogata kulturna sinteza dviju književnosti velikih jezika i naroda, pa onda i šire slavističko znanje (ovdje mislim na poglavlja o Puškinu i Mickiewicz, na Puškinovo prijateljstvo s Gogoljem, na povijesne prilike u Moskvi i Petrogradu; i drugdje, od Puškinova djetinjstva i mladosti preko ljubavi ili bolesti pa do njegova odnosa prema povijesnim ličnostima itd.). U jednu riječ, biografija pisana u najboljim tradicijama biografija kompozitora, popunjena Puškinovim stihovima u vrsnim njemačkim prijevodima i njihovim tumačenjima, kao da neprimjetno izrasta u studiju o Puškinu kojoj je biografija samo autorova pripovijest, a istinski je tekst-kontekst pjesnikova života njegovo djelo! Odgojeni na Lotmanovu strukturalizmu (koji je uz Bahtina i visokog Borisa Uspenskog, kojeg sam upoznao kod Lauera u Göttingenu, bio dobro poznat njemačkim slavistima), teško bismo se odlučili na sličnu sintezu, ali ovdje biografsko-pozitivistička građa ničim ne ometa doživljaj Aleksandra Puškina kao velikog pjesnika, potpuno "posvojena" njemačkim jezikom i kulturom; dok

mi slične klasike, poput Njegoša, Stankovića, Andrića ili Crnjanskog, jedva uspijevamo posvojiti, samo zato što su pisali na crnogorskom, bosanskom ili srpskom jeziku.

Nakon aktivnoga rada na slavistici u Göttingenu Reinhard Lauer seli se u Bavarsku, ali je i dalje, kao što vidimo, stručno i znanstveno veoma aktivan. U tom periodu, osim već spomenutih knjiga u hrvatskim prijevodima, pojavljuje se njegova monografija o Miroslavu Krleži *Wer ist Miroslav K.?* (2011), kojom je htio njemačku kulturu konačno izazvati da veću pozornost posveti jednom hrvatskom klasiku, koji kao da je zbog svojih lijevih uvjerenja u mladosti kod nas gubio, a u inozemstvu nikada nije ni stekao, status neospornoga klasika. Dugo se profesor Lauer pripremao za taj pothvat, još od *Fuge Krležiane* Zagrebačke slavističke škole, kada smo se upoznali i kada je njegov student Dirk Strunk, nakon što je bio na Školi na mojim seminarima o Krležinoj eseistici, magistrirao sa sličnom temom. Poslije je u Göttingenu na Lauerovim projektima radio i Walter Kroll, dobro poznat lektor njemačkoga u Zagrebu i svojedobno važan suradnik *Umjetnosti riječi*, pa smo često zajedno razgovarali o zapostavljenosti Krleže, ne toliko u slavistici koliko u njemačkoj kulturi općenito, zato nije čudno da se nakon spomenutog zbornika i Lauerovih ranijih radova pojavila i monografija o Krleži, i to u trenutku kada je i hrvatsku kulturu trebalo ohrabriti da se ne odrekne jednog od svojih najboljih pisaca. Velikim je dijelom Lauerovom zaslugom Krleža danas poznatiji u zemljama njemačkog govornog područja, pa i "oživljen" kao klasik kod nas. Knjigom, prevedenom u naslovu *Miroslav Krleža – hrvatski klasik*, autor se upisao praktički među domaće krležologe, jer je slično kao i u slučaju *Povijesti ruske književnosti* djelovao gotovo u potpunosti kroz perspektivu i angažiranost boljega dijela naše slavistike i kroatistike, odnosno kako je i sam jednom, na predstavljanju knjige *Studije i rasprave*, poželio da mu knjiga ne bude "prihvaćena kao pogled sa strane, već da otvara izravan dijalog s hrvatskom književnošću", jer u stručnom i znanstvenom smislu Lauer je imao najmanje dvije domovine, svoju i onu njegove supruge Stanke. Moramo mu ostati trajno zahvalni na tome, dijalog koji je s njim ostvarila naša akademska zajednica bio je dragocjen i plodan, na obostranu korist. (Više o odjecima knjige o Krleži u kritikama, a o drugim Lauerovim djelima podrobnije u mojim knjigama *Međuknjiževne rasprave* (2011) i *Nove studije i ogledi* (2023).)

Međutim, ne trebamo ni ovom prigodom zaboraviti da je prof. Lauer djelovao i kao veoma cijenjen književni kritičar i esejist, najviše u "svojim" najdražim dnevnim novinama *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, s naklonošću i često pišući ne samo o prevedenim knjigama nego i o hrvatskim piscima i Hrvatskoj. Pritom nije propuštao istaknuti pojedinačnu vrijednost i posebnost hrvatske književnosti, odnosno regionalnu razvedenost naše male, ali bogate kulture i založiti se za nove prijevode, primjerice povijesnih romana Nedjeljka Fabrija. Naime, južnoslavisti, i strani i domaći, sve ako su i skloniji hrvatski jezik i književnost istraživati ili uspoređivati u širem interkulturnom filološkom, povijesnom ili zemljopisnom kontekstu, nisu i neće, poput Reinharda Lauera, odnosno ne mogu zaobilaziti hrvatske kulturne vrijednosti, ako smo ih samo sposobni njegovati i održavati živima u sveukupnosti društvenoga bića Hrvatske, odnosno ako se i sami možemo vidjeti kao dio integrirane Europe i globaliziranoga svijeta.

Zvonko Kovač